

SCHOLTEN VAN DE BOTERMARKT

JAN PAASMAN

Tijdens mijn onderzoek naar de geschiedenis van Villa Erica (elders in dit nummer) maakte ik kennis met de heer H.G. Scholten in Amersfoort, achterkleinzoon van boterhandelaar Gerrit Scholten en Annetje van Lohuizen. Hij schonk me enkele unieke foto's van zijn voorouders in Epe.

In het verleden zijn verschillende families Scholten in Epe actief geweest. Bekend zijn de bakkers/kruideniers van De Koepel¹⁾ en van de Beekstraat-hoek-Willem Tellstraat; de kruideniers van De Rooster²⁾; Gerrit Scholten GJzn. van De Posthoorn; de familie Wolter Philip Scholten, bakker aan de Hoofdstraat³⁾, en de familie Scholten, boterhandelaars aan de Stationsstraat. Boekhandelaar/fotograaf Japie Scholten is een afstammeling van de bakkers/kruideniers van De Koepel.

Al deze Scholtens hadden gemeenschappelijke voorouders, namelijk bakker Jan Scholten (Epe, 1690) en Maria Bourgonje. Een van hun achterkleinkinderen was Gerrit Scholten, in 1808 geboren als vijfde kind van Johanna Geretruijt Dalhuysen en Berend Scholten, koster en schoolmeester te Oene. Toen Gerrit 19 jaar was, begon hij met zijn broer Johannes in Epe een boterhandel. De boter kochten zij op in het

Links Gerrit Scholten, rechts Annetje van Lohuizen.

gebied tussen Epe, Kampen, Zwolle, Wijhe en Deventer. Toen Johannes in 1937 kruidenier werd (in De Rooster), zette Gerrit de zaak alleen voort. Met zijn knecht Witteveen reed hij per rijtuig de regionale botermarkten af. Hij werkte hard en werd een bemiddeld man.

Pas toen hij 37 jaar was, trouwde hij, op 6 december 1845. De bruid, Annetje van Lohuizen, was 17 jaar jonger. Zowel de Scholtens als de Van Lohuizens waren ondernemers die al generaties lang in Epe woonden. Het boterde blijkbaar goed tussen Annetje en Gerrit, want negen maanden plus twee dagen na het boterbriefje werd het eerste kind geboren. Wanneer zij op het adres E 19 zijn gaan wonen, heb ik niet kunnen achterhalen. De fotomontage (blz. 44) laat zien waar het huis stond. De weg naar Oene (nu Stationsstraat) liep met een bocht om het huis en erf heen.

SCHOLTEN BROTHERS,
EPE, HOLLAND.
ESTABLISHED 1827.
REGISTERED

TRADE MARK.

DEAR SIR,—As several of our customers have complained that other manufacturers are making use of our so wellknown brands of Butterine (EMPEROR, TIP-TOP, LION, &c.), and sending inferior quality, we have now got our TRADE MARK REGISTERED as above, which will not only protect our own interest, but also that of our customers, and will prosecute every firm who makes use of it in future. We shall continue to keep up the quality, and particularly request our friends to return to Holland all Butterines which should turn out indifferently.

It is with great pleasure that we do state that our

EMPEROR BUTTERINE

has taken the preference over all other qualities in the English market, as it approaches Pure Butter as near as possible, and has not the lardy flavour which is found in other brands of Butterine. Those who have not yet tried this brand we shall be pleased to sell five kegs as a sample, which MAY BE RETURNED if not approved of.

PRESENT PRICES:

BUTTERINE containing about 60 per cent. pure Danish Butter.....	93	} F.O.B. Rotterdam.
EMPEROR BRAND	80	
We can strongly recommend our		
TIP TOP BRAND at	72	
LION BRAND	63	
EMPRESS BRAND	60	
SULTAN BRAND	50	

CASKS, 112, 84, 60, and 56lbs. KEGS, 36 and 30lbs.
BASKETS, 28lbs. COOLS, 36, 28, and 14lbs.
ROLLS, Country Rolls and Prints 4/- more.

Anno 2015 lijkt dit een onwaarschijnlijke plek voor een woonhuis, maar bedenk daarbij dat deze route naar Oene voor het verkeer pas belangrijk werd door de ingebruikname van het Apeldoorns Kanaal in 1829. Dit was dan ook de eerste weg in de gemeente Epe die verhard werd (1840). De bouw van het (oude) gemeentehuis (1853) en het station (1887) maakte van de 'Stationsweg' een veel drukker route. Vandaar dat het huis tijdens de laatste decennia van de negentiende eeuw letterlijk 'in de weg' stond.

In totaal kreeg het echtpaar Scholten-Van Lohuizen elf kinderen. Enkelen overleden jong, maar het oudste kind, Johanna Geertruida, bereikte de respectabele leeftijd van 97 jaar. Van de andere kinderen is bekend dat Maria trouwde met haar achterneef, huisarts Hendrikus Jonker⁴⁾. Berend ging naar Nederlands-Indië, waar hij controleur Binnenlands Bestuur werd en een gezin stichtte⁵⁾. Theodoor Johannes verbleef ook enige tijd in Indië, maar keerde terug en werd export-boekhandelaar in Utrecht. Het jongste kind, Arnold Henri Alexander, volgde handelsonderwijs en werd eigenaar van een

KIEL BUTTER.

SUPERFINE QUALITY		143/	} F.O.B. Copenhagen.
FINE	„	137/	
GOOD	„	137/	
PRIME	„ in Small Kegs	/	

We may add that our Superfine Quality might seem to be high in price, but can give the assurance that this butter is the very best we can lay our hands on in the Market, and is particularly well pressed in the Casks. We can recommend, also, our Fine Quality, which is very good value.

Kampen Butter.

The season for these Butters (which we guarantee pure) has commenced, and turn out to be very fine indeed. Our present price is **130**, F.O.B., Amsterdam.

French Butter.

Those customers who have a trade for a first-class Butter should order the VICTORIA BRAND.

Present Price	134/	, F.O.B.
Fine quality	127/	, St. Malo.

Friesland Butters

Shipped at Market Prices.

All Orders to be addressed to our Branch Office:

SCHOLTEN BROTHERS,
QUEEN STREET,
WAKEFIELD.

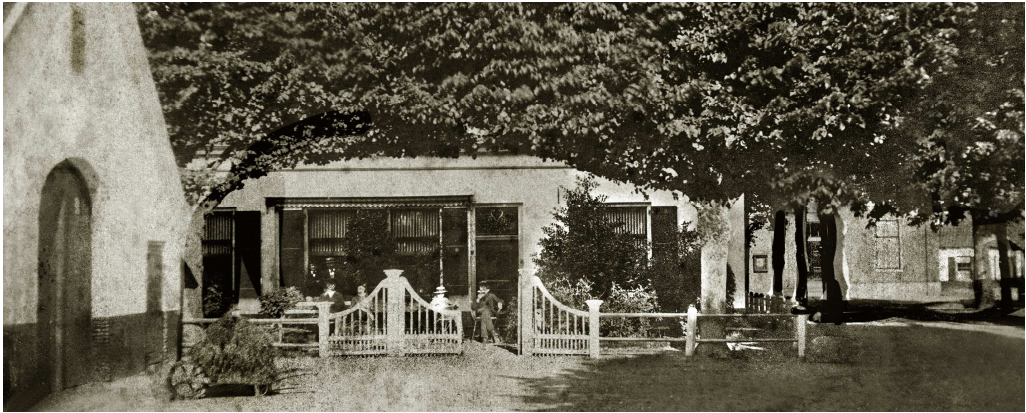
sigarenfabriek in Arnhem.

Het waren de zonen Jan Berend en Gerhard Christiaan die de boterhandel van hun vader voortzetten. Jan Berend volgde daartoe handelsonderwijs in Rotterdam en in Engeland. Alles wijst erop dat hij, net als zijn vader, hard werkte en goed verdiende. En ook net als zijn vader trouwde hij laat: hij was 38 toen hij in Wijhe in het huwelijk trad met Maria Hillegonda Kattenwinkel. Een jaar later, in 1883, trouwde zijn broer Gerhard Christiaan, ook in Wijhe, met Gesina Johanna Buisman, dochter van een collega-boterhandelaar. Jan Berend bleef in Epe wonen, Gerhard Christiaan verhuisde met Gesina naar Wakefield in Noord-Engeland, waarheen de boter geëxporteerd werd. In de glorie-dagen van het Britse imperium was Engeland een rijk afzetgebied, waar veel te verdienen viel. Vader Gerrit kon het kalm aan gaan doen en zich in Epe met het wethouderschap bezighouden. Hij overleed 30 december 1877, op 69-jarige leeftijd.

Jan Berend en Maria gingen in het ouderlijk huis wonen, adres E 19. Hier werden Maria en Gerrit geboren en ontvingen zij familie, vrienden

en kennissen, waartoe zij ook de burgemeesters Weerts en Sweerts de Landas rekenden.

Op 12 maart 1892 kocht Jan Berend Villa Erica voor fl. 3.250 van kunstschilder Johannes Mari Henri ten Kate, waarna het gezin verhuisde naar de Stationsweg. Omstreeks 1895 heeft hij om verklaarbare redenen zijn zaak beëindigd. De winsten waren al flink afgeroomd, doordat er omstreeks 1870 concurrentie kwam van goedkopere 'kunstboter', oftewel margarine. Ook waren er steeds meer Deense handelaren die aan Engeland leverden, en werden op veel plaatsen coöperatieve zuivelfabrieken opgericht, waar boeren voordeliger zaken mee konden doen. Daarbij kwam groot persoonlijk verdriet: in 1893 overleed Gerhard Christiaan in Engeland. Een jaar later overleed zoontje Gerrit in Epe op 9-jarige leeftijd⁶⁾.

Het ouderlijk huis E 19, kadastraal nummer U 821.

Financieel hoefden de Scholtens zich geen zorgen te maken: jarenlang was de boterhandel lucratief geweest en bovendien ontvingen zij van beide families substantiële erfenissen.

Op 26 januari 1895 werd een zoon geboren, Gerard Johan, die later een heel andere richting zou inslaan dan zijn vader en grootvader. Hoewel Epe wel een Fransche school had, besloten Jan Berend en Maria Hillegonda om in 1900 naar Arnhem te verhuizen, waar voor de kinderen meer onderwijsmogelijkheden waren⁷⁾. Dochter Maria ging naar een deftig internaat en Gerard naar de hbs. Het gezin beleefde in Arnhem een aantal gelukkige jaren, met onder andere vakanties naar Engeland, Duitsland en Zwitserland.

Toen Maria Hillegonda in 1909 overleed⁸⁾, was dochter Maria 26 jaar. Zij nam de zorg op zich voor haar vader en haar 14-jarige broertje. Met succes doorliep Gerard de hbs en daarna zijn medicijnenstudie in Utrecht. In 1924 vestigde hij zich als huisarts in Deventer, waar zijn vader en grootvader jarenlang zaken hadden gedaan. In 1926 promoveerde hij bij professor K. de Snoo op een verlos-

*Het gezin in 1899.
Zittend: Maria Hillegonda en
zoon Gerard Johan.
Staand: Jan Berend en dochter Maria.*

kundig onderwerp. Zijn grote bekwaamheid als obstetricus bezorgde hem de bijnaam 'De Ooievaar'.

Maria bleef voor haar vader zorgen tot diens overlijden in 1933. Daarna maakte zij op uitnodiging van familie en vrienden een reis naar Nederlands-Indië, waar zij Java, Bali en Sumatra bezocht. Op de heenweg deed ze Egypte aan, op de terugweg Rome. Zolang zij kon, bleef zij reizen en regelmatig bezoeken afleggen aan het gezin van haar broer in Deventer. Zij overleed in 1980 op 97-jarige leeftijd.

Opmerkelijk is dat diverse nazaten van het echtpaar Scholten-Kattenwinkel arts zijn geworden. Volgens familieoverlevering is oom Hendrikus Jonker (getrouwd met Maria Scholten) degene geweest die Gerard inspireerde om medicijnen te gaan studeren. Maar het lijkt ook aannemelijk dat Gerard gemotiveerd was door het overlijden van het broertje dat hij nooit gekend heeft. In april 1927 trouwde Gerard met Emilie Gooszen, dochter van een collega-huisarts in Deventer. Hun oudste zoon werd internist in Deventer, en diens zoon internist in Amsterdam. De tweede zoon⁹⁾ van Gerard en Emilie werd kinderarts in achtereenvolgens Den Haag, Deventer, Amersfoort en Utrecht. Zijn dochter werd huisarts in achtereenvolgens Amsterdam, Amersfoort en Groningen en zijn zoon internist in Groningen.

Zo zou de Markt er uigezien hebben als het huis E 19 was blijven staan.

Het is bekend waar het huis van de Scholtens gestaan heeft en wanneer het afgebroken is, maar niet wanneer de bouw plaatsvond. Op kadasterkaarten en foto's zien we het huis (adres E 19, kadastraal nummer U 821) schuin links voor het oude gemeentehuis. Daarom is het aannemelijk dat het al bestond voordat in 1853 het gemeentehuis gebouwd werd. Het huis staat wel op de kadastrale kaart van 1832, maar wordt niet genoemd op de schadelijst van de grote brand van 1823.¹⁰⁾

In ieder geval stond al vóór 1800 op die plek een huis, bewoond door Janna Brouwer; haar welgestelde familie was eigenaar van de (afgebrande) herberg en brouwerij. Na Janna woonden daar respectievelijk dokter Johannes Lindeboom en gemeenteontvanger Hendrik Manvis. Omdat Manvis en zijn vrouw beiden in 1858 overleden, veronderstel ik dat Gerrit en Annetje Scholten daarna in het huis zijn gaan wonen.

In 1877 was het gezin van Annetje en Gerrit Scholten voor het laatst bijeen. Dat ook Gerhard Christiaan uit Engeland, en Berend met echtgenote uit Indië overgekomen waren, zou erop kunnen duiden dat zij wisten dat hun vader Gerrit niet lang meer te leven had. (Hij overleed op 30 december 1877.) Maar ook is het mogelijk dat alle kinderen naar Epe kwamen vanwege het 25-jarig ambtsjubileum van burgemeester Weerts, met wie de familie bevriend was. (Het Deventer nieuwsblad *De Koerier* van 7 maart 1877 schreef dat wethouder Scholten, namens de leden van de 'heeren-sociëteit', de jubilaris een kantoorstoel aanbood.¹¹⁾) Na Gerrits overlijden in 1877 zijn Jan Berend en Maria waarschijnlijk bij de weduwe gaan inwonen. De wereld van deze vrijzinnige Scholtens was veel ruimer dan Epe en omgeving, maar bij beschouwing van de familiefoto's krijgt men wel de indruk dat het ouderlijk huis, midden in het dorp, een vertrouwde thuisbasis bleef. Op onderstaande foto valt op dat het huis in goede staat verkeert en dat de goedgeklede familieleden

Het is niet bekend wie hier allemaal op de foto staan; in ieder geval staat Jan Berend Scholten voor het raam. Let op het huisnummer rechts: E 19.

den lekkernijen, bier en wijn voor zich op tafel hebben staan. In 1892 verhuisden Jan Berend en Maria met hun twee kinderen naar Villa Erica aan de Stationsstraat. Het ouderlijk huis (U 821) werd verhuurd aan horlogemakers Hendrik Montizaan en Jannes Gerrits Montizaan. Toen in november 1898 de weduwe Scholten-Van Lohuizen overleed, besloten de kinderen Scholten tot verkoop van het huis met schuur, koeienstal en

hieromtrent een voorstel kunnen doen.
De voorz. legt een teekening over der schuur, afkomstig van de erven G. Scholten Bzn. als plan om deze in te richten tot bewaarplaats der brandspuiten, voor arrestanten-lokaal en tot bérging van sneeuwploegen. Spr. licht dit ontwerp nader toe en merkt daarbij op, dat dit d: meest goedkoopste wijze is, waarop aan deze schuur haar bestemming kan worden gegeven; welk werk hij meent te mogen begrooten op hoogstens f 150. Aan de oostzijde, in den voormaligen koeststal, kunnen twee bewaarplaatsen voor arrestanten aangebracht worden; de vroegere paardenstal kan bestemd worden tot opberging van brandweermaterieel; de spuiten kunnen een ruïne en juiste plaats vinden in de schuur en aan de westzijde kunnen de sneeuwploegen, na wegbreking van een paar beschotten en een gedeelte zoldering, worden geplaatst.
Met alr. st. wordt het voorstel van h. en w.

koetshuis, plus de diverse percelen langs de Brinklaan, Stationsstraat en in Oene en Zuuk. Van de elf kinderen Scholten waren er nog zes in leven, die de opbrengst moesten verdelen, maar gezien de omvang van het bezit moet dat nog steeds de moeite waard zijn geweest. Zes van de aangeboden percelen werden in 1899 aangekocht door de gemeente met de bedoeling huis en schuur te gebruiken als onderdak voor de brandspuiten, sneeuwploegen en arrestanten. Gemeentebode Gerrit Jan Jonker werd de tijdelijke bewoner van het huis. Twee jaar later besloot het gemeentebestuur alsnog om huis en schuur af te breken. Ten eerste omdat de Stationsstraat nodig rechtgetrokken en verbreed moest worden, ten tweede omdat er een nieuwe plek gezocht werd voor de woensdagmarkt: de oude plek op het Kerkplein was niet langer geschikt om plaats te bieden aan de toenemende aanvoer van boter, biggen en eieren.

Voordat in juli 1901 de definitieve beslissing viel om huis, koetshuis en schuur af te breken, werd hierover in de gemeenteraad stevig gediscussieerd: slager Weste-rink wilde er graag een winkel beginnen, en de eigenaar van hotel Het Wapen van Epe had belangstelling voor de grond om zijn hotel uit te kunnen breiden. Maar de gemeente koos voor afbraak. In augustus 1901 gingen huis en schuur met paarden- en koeienstallen tegen de vlakte.¹²⁾

Wanneer de Scholtens anno 2015 vanuit hun voormalige tuin om zich heen konden kijken, dan zouden ze waarschijnlijk bijzonder verdrietig worden bij de aanblik van de Veluwe-poort, de kolossale Marktwand en pseudomarkthal - bouwsels die afbreuk doen aan de charme die van Epe ooit het dorp maakte dat geliefd was bij inwoners en toeristen.

NOTEN

1. Van 1920 tot 1980 Garage Rempt; in 2015 Scapino.
2. De Rooster, later De Toko. In 2015 Cadeaushop Broers tegenover De Posthoorn.
3. In 2015 Schoenenreus.

4. Hendrikus (1856-1932) was het elfde van negentien kinderen van predikant Hendrik Jonker. Hendrikus Jonker en Maria Scholten kregen twee kinderen. Hun zoon werd chirurg in Zutphen, hun dochter kinderarts in Haarlem.
5. Hij vertrok in 1871 om per zeilschip (om de Kaap) naar 'Indië' te varen. De familie reisde naar Den Helder om Berend uit te zwaaien, maar ze moesten een week wachten voordat de vereiste wind was opgestoken. In 1876 kwam Berend met vrouw en dochter naar Epe, waar in januari 1877 hun tweede dochter werd geboren. Na het overlijden in december 1877 van vader Gerrit Scholten keerde Berend met zijn gezin terug naar 'Indië', waar hij administrateur werd van theeplantage Bolang op West-Java. Omstreeks 1890 keerden Berend en echtgenote terug naar Nederland, en gingen in Den Haag wonen. Hun zoon 'Boy' bleef als resident op Oost-Java.
6. Waarschijnlijk aan meningitis (hersenvliesontsteking).
7. Na de middelbare school en zijn studie geneeskunde in Utrecht werd Gerard Johan Scholten huisarts in Deventer.
8. Waarschijnlijk aan pernicieuze anemie (bloedarmoede veroorzaakt door vitamine B12-gebrek).
9. De oudste zoon werd Jan Berend genoemd, naar zijn grootvader van vaderszijde. De tweede zoon werd Henricus Gerhard genoemd naar zijn grootvader van moederszijde.
10. Bij de brand van 21 september 1823 brandden zeven panden in het dorp volledig af, waaronder de herberg en het brouwhuis van Joh. Overbosch. Dit brouwhuis stond op de plek waar in 1853 het (oude) gemeentehuis gebouwd werd.
11. Als wethouder en bewoner van het huis dat voor het oude gemeentehuis stond, kende Scholten de burgemeester natuurlijk van nabij. Uit het feit dat Gerrit Scholten lid was van de 'heeren-sociëteit', kunnen we concluderen dat deze al in 1877 bestond. Tot nu toe gold 24 november 1889 als oprichtingsdatum van de heeren-sociëteit *Amicitia*.
12. In 1930 werd het marktplein vergroot tot ongeveer de afmetingen van vóór de bouw van de Marktwand.

De Stationsstraat met rechts Villa Erica, links het huis E19.